

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Педагогічний факультет
Кафедра педагогіки та психології дошкільної та початкової освіти

**ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З РІЗНИМИ ТИПАМИ
ТЕМПЕРАМЕНТУ**

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: студентка ІІМ курсу 261 групи
Спеціальності 013 Початкова освіта
Освітньо-професійної програми_
Початкова освіта
Кудас Аліна Сергіївна
Керівник доц. Казаннікова О. В.
Рецензент к.пед.н., доцент Сугейко О. В.

Херсон – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Теоретичний аналіз проблеми впливу психофізіологічних особливостей молодших школярів на їх навчальну діяльність	7
1.1.Психофізіологічні властивості особистості.....	7
1.2.Темпоральні властивості нервової системи молодших школярів.....	12
1.3.Особливості навчальної діяльності молодших школярів з різними типами темпераменту.....	19
РОЗДІЛ 2 Емпіричне дослідження навчальної діяльності учнів початкової школи з різними типами темпераменту	26
2.1. Характеристика процедури та методів дослідження навчальної діяльності та темпераменту молодших школярів класів.....	26
2.2. Аналіз результатів констатувальної діагностики.....	30
РОЗДІЛ 3 . Прикладні аспекти формування навчальної діяльності у молодших школярів з різними типами темпераменту	35
3.1. Засоби формування навчальної діяльності молодших школярів з різними типами темпераменту	35
3.2. Аналіз результатів контрольної діагностики.....	42
ВИСНОВКИ	45
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	48
ДОДАТКИ	52
Додаток А. Анкета «Ознаки темпераменту».....	52
Додаток Б. Опис темпоральних особливостей особистості.....	53
Додаток В. Анкета «Вплив темпераменту на здатність до навчання».....	54
Додаток Д. Опис компонентів навчальної діяльності.....	55
Додаток Е. Способи формування навчальної діяльності.....	60
Додаток Ж. Кодекс академічної доброчесності.....	64

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасний стан розвитку суспільства вимагає від психології, педагогіки вирішення складних завдань, зокрема, засобів діагностики властивостей особистості і це обумовлено необхідністю підготовки всебічно розвинутої особистості, яка спроможна в силу своїх здібностей, особливостей швидко оволодіти великим обсягом різноманітної інформації, проаналізувати її, творчо обробити, винайти нестандартні рішення проблеми.

У системі освіти початковій школі належать важливі функції, успішне виконання яких безпосередньо впливає на якість подальшої освіти учнів. Початкова школа має створити умови для повноцінного оволодіння дітьми знаннями, вміннями й навичками самовираження в різних видах діяльності, що сприятиме розвитку їх ініціативи, пізнавальної активності.

В умовах інтенсивного зростання психологічного й фізичного навантаження в усіх сферах діяльності людини особливої уваги набуває проблема індивідуальних особливостей психіки, які можуть бути потенціалом розвитку. Тому питання формування важливіших психологічних відмінностей та їх динаміки сьогодні висувуються на перший план. Особливого значення ці питання набувають при аналізі проблем молодшого шкільного віку, характерними для якого є нова соціальна ситуація розвитку та навчальна діяльність як провідна.

Важливість молодшого шкільного віку зумовлена й тим, що даний період розвитку є найбільш сприятливим для здійснення впливу на особистість з боку дорослих. Тому в психолого-педагогічних науках та педагогічній практиці особливої актуальності набули дослідження, спрямовані на виявлення оптимального перебігу навчальної діяльності дитини молодшого шкільного віку, яка зумовлює й загальний та психічний розвиток.

Особливого значення набуває виявлення чинників, які впливають на навчальну діяльність. Серед багатьох відомих психології індивідуальних особливостей, які суттєво впливають на навчання дітей (та поведінку в цілому), особливо привертають увагу темпоральні особливості, які є засобами реалізації внутрішнього потенціалу особистості в діяльності. При цьому темпоральні особливості не впливають на рівень інтелектуального розвитку, але зумовлює специфічні індивідуально-психологічні особливості навчальної діяльності.

Саме актуальність означеної проблеми зумовили вибір дослідження на тему: «Особливості формування навчальної діяльності у молодших школярів з різними типами темпераменту».

Об'єкт дослідження – навчальна діяльність молодших школярів.

Предмет дослідження – особливості формування навчальної діяльності у молодших школярів з різними типами темпераменту.

Мета дослідження – дослідити вплив темпоральних особливостей молодших школярів на перебіг та ефективність їх навчальної діяльності.

Завдання дослідження:

1. Розкрити сутність й роль психофізіологічних особливостей людини.
2. Проаналізувати темпоральні властивості нервової системи молодших школярів.
3. Охарактеризувати особливості навчальної діяльності молодших школярів з різними типами темпераменту.
4. Експериментально дослідити вплив темпоральних особливостей на навчальну діяльність молодших школярів.
5. Визначити особливості формування й оптимізації навчальної діяльності молодших школярів з різними типами темпераменту, перевірити ефективність запроваджених засобів.

Теоретико-методологічною основою дослідження стали: загально-теоретичні теорії психічного та особистісного розвитку (Б.Г. Ананьєв, Л.І. Божович, Л.С. Виготський, Д.Б. Ельконін, Б.Ф. Ломов, К.К. Платонов, О.Ф. Рибалко, С.Л. Рубінштейн, Д.І. Фельдштейн та ін.); положення про рушійні сили особистості (К.А. Альбуханова, Г.С. Костюк, О.Б. Старовойтенко, С.Л. Рубінштейн та ін.); положення про індивідуальність як феномен психології (Є.О. Климов, Н.С. Лейтес, В.С. Мерлін, В.Д. Небиліцин, І.П. Павлов, Б.М. Теплов, Я. Стреляу та ін.), уявлення про темпоральні особливості в дитинстві (Ю.З. Гільбух, Г.С. Костюк, С.Д. Максимено, В.Ф. Маценко та ін.).

Тема дослідження виконувалась в межах науково-дослідної теми кафедри педагогіки та психології дошкільної та початкової освіти «Формування професійної компетентності кадрового педагогічного потенціалу у системі суспільних трансформаційних процесів» (Державний реєстраційний номер 0117U 005614).

Методи дослідження: Для розв'язання поставлених завдань, досягнення мети використано загальнонаукові методи теоретичного рівня (аналіз, синтез, порівняння, систематизація, узагальнення науково-теоретичних та емпіричних даних), методи емпіричного дослідження (спостереження, опитування, експертна оцінка, анкетування) та методи статистичної обробки даних (варіаційний та кореляційний аналіз).

Емпірична база дослідження. Дослідження здійснювалось на базі Горностаївського закладу повної загальної середньої освіти №2.

Наукова новизна дослідження полягає в обґрунтуванні зв'язку між темпоральними особливостями учнів молодшого шкільного віку та ефективністю їх навчальної діяльності.

Практичне значення роботи визначається доведенням ролі темпоральних особливостей (тип темпераменту) в навчальній діяльності молодших школярів. Теоретичні положення, емпіричний матеріал є актуальними для учителів початкових класів ефективно формувати

навчальну діяльність молодших школярів з різними типами темпераменту.

Апробація. Головні положення та результати дослідження доповідалися та були схвалені на засіданні кафедри педагогіки та психології дошкільної та початкової освіти. Зміст роботи відображений у публікації «Динамічні особливості поведінки дитини з різними типами темпераменту» (Збірка студентських робіт «Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти». Херсон, 2020).

Структура та обсяг роботи. Дослідження складається із вступу, трьох розділів, списку використаних джерел (48 найменувань) та додатків. Основний зміст роботи викладено на .. сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ВПЛИВУ ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА ЇХ НАВЧАЛЬНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

1.1 Індивідуальні формально-динамічні властивості особистості

Серед багатьох індивідуальних характеристик людини значний інтерес представляють нейродинамічні властивості людини, які часто визначають як психофізіологічні і називають темпоральними. Однією з основних психофізіологічних властивостей є темперамент. Ця категорія була об'єктом багатьох досліджень (І.П. Павлов, Б.М. Теплов, В.Д. Небиліцин, В.М. Русалов та ін.).

Темперамент це система стійких індивідуально своєрідних рис властивостей психіки. Темперамент характеризує індивіда з боку динамічних особливостей його психічної діяльності за такими ознаками, як темп, швидкість ритм, інтенсивність енергійність, емоційність [34,с.103]. Наведені відмінності виявляються вже у ранньому дитинстві, відрізняються особливою незмінністю і проявляються у різних сферах життя.

Слід також зауважити, що властивості темпераменту не впливають на змістову складову діяльності., тому їх і називають формально-динамічними. Учіння про темперамент виникло ще в античні часи. Поняття ввів Гіппократ (Vст. до н.е.). Сучасне учіння про темперамент було створено І.П. Павловим, який виявив три основні властивості нервової діяльності: сила, рівноваженість, рухливість.

Сила нервової системи визначається її здатністю витримувати інтенсивні навантаження, в залежності від цього і виділяють два типи нервової системи – сильний і слабкий. Людина із сильним типом

нервової системи здатний зберігати свої функціональні особливості навіть в умовах підвищеної напруженості й навантаження, що не властиво для людей із слабким типом нервової системи.

Врівноваженість нервової системи визначається співвідношенням сили процесів процесів збудження і гальмування. В залежності від того як збалансовані ці процеси за силою, виділяють два типи нервової системи і, відповідно, два типи темпераменту: врівноважений й невраїноважений з переважанням сили збудження. Рухливість нервової системи визначається тимчасовими параметрами функціонування процесів збудження й гальмування. Відповідно до цього було виділено два типи нервової системи – рухливий та інертний, які відрізняються швидкістю перебігу відповідних нервових процесів.

Особливості нервових процесів, сполучаючись утворюють типи вищої нервової діяльності й відповідні типи темпераменту:

1. Сильний, врівноважений, рухливий – сангвінік.
2. Сильний, врівноважений, інертний – флегматик.
3. Сильний, невраїноважений – холерик.
4. Слабкий тип – меланхолік.

Індивідуально-типологічні особливості впливають на динаміку поведінки, рівень досягнень в діяльності. Однак, рівноцінні досягнення, наприклад, у навчальній діяльності, у представників рухливого і інертного типів нервової системи можливі при умові індивідуалізації способів впливу на особистість [8, с.320].

Основними компонентами темпераменту є наступні:

Загальна активність індивіда полягає в тенденції особистості до самовираження, оволодіння та перетворення зовнішньої дійсності. Ступінь активності може бути різний – від млявості, інертності та пасивного споглядання на одному полюсі до найвищих рівнів прояву енергії, стрімкості дій – на іншому.

Динаміка психічних станів актуалізується за допомогою моторики. Серед динамічних властивостей рухового компоненту виділяють такі ознаки м'язового руху, як швидкість, сила, різкість, ритм, амплітуда.

Емоційність як компонент темпераменту являє собою комплекс властивостей, що характеризує особливості виникнення, перебігу, і згасання різних почуттів, афектів, настроїв. Основними характеристиками емоційності є вразливість, імпульсивність та емоційна лабільність (нестабільність).

Під властивостями темпераменту розуміють стійкі індивідуальні властивості психіки, що визначають динаміку психічної активності (діяльності) людини, залишаються відносно незмінними при різному змісті, мотивах діяльності та утворюють структуру, що становить тип темпераменту. До властивостей темпераменту слід віднести сенситивність, реактивність, активність, співвідношення активності й реактивності, темп реакцій та парні ознаки пластичність-ригідність, екстравертованість-інтровертованість.

Сенситивність – чутливість, що визначається найменшою силою впливу, який викликає у людини реакцію. Сенситивна людина реагує на слабкі подразники, які інші навіть не помічають.

Реактивність – це сила, з якою людина реагує на зовнішній вплив, чим більше реактивність, тим легше людина відволікається, тим більше її поведінка залежить від випадкових ситуативних впливів і менше від поставленої мети.

Співвідношення активності та реактивності виявляється в тому, наскільки людина залежить від ситуації – підкоряється їй, чи прагне її змінити.

Темп реакції – це швидкість реакцій (рухів, мислення, навчальної діяльності).

Пластичність – ригідність чим легше людині пристосуватись до нових обставин, тим більш вона пластична і – навпаки.

Екстравертованість-інтровертованість. Проявляється в орієнтації людини на внутрішні або зовнішній світ, на вміння взяти на себе відповідальність за події (інтроверт), або перекласти їх на інших (екстраверт) [34,с. 103-104].

Для характеристики темпоральних особливостей дітей молодшого шкільного віку важливо визначити загальні прояви темпераменту.

Сангвінік – характеризується підвищеною реактивністю, що проявляється в тому, що він із збудженням відгукується на те, привертає його увагу. Сангвінік активний, але активність і реактивність у нього урівноважені, він вміє стримувати свої реакції та емоції. Швидко знаходить контакт з людьми, легко пристосовується до змінних умов життя. Настрій стабільно позитивний, життєрадісний. Почуття не відрізняються глибиною. Має схильності до колективної діяльності. Продуктивний при різноманітній та динамічній діяльності.

Холерик – неврівноважений. Характерна висока реактивність й активність, швидкий темп реакцій. Реактивність переважає над активністю. Холерик відрізняється неврівноваженістю, підвищеною збудливістю. Проявляє ініціативу, але швидко виснажується. Холерику важко вдається діяльність у повільному темпі, часто проявляє нетерплячість. У спілкуванні з людьми нестриманий, роздратований, що спричинює конфлікти.

Флегматик – характеризується як спокійний, врівноважений, малорухливий, ригідний та інтровертований. Психічні процеси перебігають повільно, йому потрібний час для зосередження. Рухи повільні, погано пристосовується до нової ситуації. В діяльності виявляє терпіння. Характеризується витримкою, самовладанням. У спілкуванні спокійний, його важко вивести із себе. Важко знаходить контакт з незнайомими людьми.

Меланхолік – характеризується високою емоційністю, чутливістю, уразливістю, підвищеною ранімістю, схильністю до зниженого настрою,

тривожністю. Відрізняється повільним психічним темпом, невиразним голосом і рухами. Невпевнений у собі, легко втомлюється, відрізняється низькою працездатністю. Інтроверт, уникає спілкування із малознайомими людьми.

Порівняльний аналіз типів темпераменту показує, що не існує поганих типів темпераменту, кожний з них має позитивні і негативні риси. Особливості темпераменту проявляються перш за все у своєрідності способів, а не в ефективності діяльності. Однак, у деяких видах діяльності, від властивостей може залежати не тільки хід їх виконання, але й результат. Недоліки темпераменту можуть компенсуватися за рахунок особистісних властивостей, підготовки, інтересів та інших психічних властивостей. Темперамент виступає індивідною основою різних властивостей особистості [34, с.106-107].

Темперамент характеризує індивіда з боку динамічних особливостей його психічної діяльності, тобто за показниками темпу, швидкості, ритму, інтенсивності, енергійності, емоційності. Головні компоненти виявляються в загальній активності індивіда, його моториці та емоційності.

Таким чином, нейродинамічні властивості людини визначають як психофізіологічні і називають темпоральними. Темперамент є системою стійких індивідуально своєрідних рис властивостей психіки, які характеризують індивіда з боку динамічних особливостей його психічної діяльності. Під властивостями темпераменту розуміють стійкі індивідуальні прояви психіки, що визначають динаміку психічної активності людини, залишаються відносно незмінними при різному змісті, мотивах діяльності та утворюють структуру, що становить тип темпераменту. Порівняльний аналіз типів темпераменту показує, що не існує поганих типів темпераменту, кожний з них має позитивні і негативні риси. Темперамент виступає індивідною основою різних властивостей особистості.

1.2 Темпоральні властивості нервової системи молодших школярів

Перш ніж, характеризувати особливості прояву темпераменту у молодших школярів, необхідно охарактеризувати їх загальні особливості розвитку.

Молодший шкільний вік це період від 6-7 до 10-11 років, який співпадає з навчанням у початкових класах сучасної школи. Цей віковий період завершує етап дитинства. Цей період, як вважає В.В. Пісоцький, є етапом прихваного формування моралі та світогляду, становлення соціальної ролі, інтенсивного розвитку загальних здібностей. У цьому періоді з'являється внутрішня позиція, пов'язана із актуальними потребами дитини, а саме – з навчанням в школі. Соціальні установки дитини визначають зміст і спрямованість діяльності в цей період життя.

Початок навчання в школі є переломним моментом у розвитку дитини. Молодший школяр у порівнянні із дошкільником більш адекватно відображає навколишній світ. Дитина стає здатною до самоаналізу, вміє співвідносити цілі, мотиви, умови та здійснення своєї діяльності, життя. Це стає можливим завдяки інтенсивного розвитку пізнавальних можливостей, інтелекту, особистісних якостей. Слід також зауважити, що особистісний та інтелектуальний розвиток взаємопов'язані та взаємозалежні, однак інтелектуальний розвиток випереджає процес розвитку особистості [26, с.37].

Головною особистісною характеристикою молодшого школяра є прийняття і усвідомлення своєї внутрішньої позиції, що дає підстави вважати цей вік зрілим дитинством. На цьому віковому етапі провідною діяльністю стає навчання, основою якого є пізнавальний інтерес і нова соціальна позиція [38,с.167].

Початок шкільного навчання знаменує собою зміну способу життя дитини. Це принципово нова соціальна ситуація розвитку особистості. Перехід до шкільного життя пов'язаний зі зміною провідної діяльності. Навчальна діяльність стає провідною. Дитина починає усвідомлювати, що вона виконує суспільно важливу діяльність, яку оцінюють сторонні люди. Якщо гра дошкільника була необов'язковою, то навчання є обов'язковою діяльністю, до якої дорослі ставляться з особливою повагою [10,с.61-62].

Навчальна діяльність має яскраво виражену суспільну значущість і ставить дитину в нову позицію стосовно дорослих і однолітків, змінює її самооцінку, перебудовує взаємини в сім'ї. Навчальна діяльність є суспільною за своїм змістом (у ній відбувається засвоєння усіх надбань культури та науки, нагромаджених людством), суспільною за своїм сенсом (вона є суспільно значущою і суспільно оцінюючою), суспільною за своїм виконанням (виконується відповідно до суспільно вироблених норм), вона є провідною у молодшому шкільному віці, тобто у період її формування. Навчальна діяльність - цілеспрямована діяльність учнів, результатом якої є розвиток особистості, інтелекту, здібностей, засвоєння знань, оволодіння уміннями та навичками [17,с.39-41, 81].

Розвиток дитини залежить від багатьох обставин. Розуміння цих обставин, розуміння того, в чому саме полягає їх вплив, як під дією цих обставин розвивається неповторна індивідуальність, дасть можливість педагогу правильно підійти до дитини, допомогти їй у разі потреби подолати ті труднощі, які можуть виникнути у неї в житті. Істотні індивідуальні відмінності розвитку найбільше стосуються морфо генетичних особливостей розвитку дитини, які залишаються незмінними протягом життя всього життя і зумовлюють поведінку в максимально широких класах ситуацій.

Однак, предметом нашого дослідження є темп психічної активності дитини, який визначається темпоральними особливостями.

Темпоральними особливостями називають властивості нервової системи людини.

Слід зауважити, що у дітей молодшого шкільного віку основні властивості нервової системи за своїми характеристиками наближаються до властивостей нервової системи дорослих, хоча ці характеристики ще нестійкі. У нервовій системі дитини відбувається інтенсивне морфофункціональне дозрівання кори великих півкуль головного мозку, у зв'язку з чим значно зростають сила і рухливість нервових процесів.

Динамічні особливості поведінки дитини співвідносяться з типами темпераменту. Отже, логічним буде дати характеристику проявам темпераменту в дитинстві.

Діти-сангвініки. Сильний, урівноважений, рухливий тип нервової системи. Такі діти енергійні, активні, життєрадісні. Швидко і легко переключаються з однієї діяльності на іншу, переходять від веселих розваг до серйозної справи, швидко пробуджуються після сну. Сангвінікам притаманне голосне, швидке, чітке й емоційно виразне, врівноважене мовлення. Перебіг адаптації до нових умов життя у таких дітей, як правило, безболісний. Вони активно відгукуються на комунікативні звертання оточуючих, радо налагоджують нові контакти (навіть з незнайомцями) мають багато приятелів і друзів. Водночас схильні до частой зміни вузького кола спілкування. Цим дітям властива швидка активна реакція на новизну. Вони працелюбні, витримані. У сангвініків швидко формується здатність навчатися, легко виробляються різноманітні нові уміння та навички, а також відносно швидко перероблюються вже набуті. Вони легко переносять нетривалі навантаження і вправно відновлюють працездатність. Як правило, сангвініки схильні до оволодіння довільною регуляцією власної поведінки. Але для активного робочого стану організму таких дітей необхідна дія стимулюючих факторів новизни. Одноманітність, в'ялість ситуацій помітно знижують можливості уваги, підвищують схильність

до відволікань на сторонні подразники, що у свою чергу, впливає на загальну працездатність дитини. Почуття у цих дітей швидко виникають і активно проявляються. Загальний емоційний тонус їх частіше мажорний. Такі дошкільники рідко вередують, не схильні до афективних реакцій. На ситуацію вони реагують активно, виразно, але «не виходять із себе». Як правило, не втрачають здатності бачити і чути іншого (а не лише себе) навіть у ситуації гостро конфліктній [5,с. 41].

Діти-флегматики. Сильний врівноважений, інертний тип нервової системи. Ці діти спокійні, не схильні до поспіху, мляві. Їм потрібен певний час, щоб правильно відреагувати на той чи інший вплив. Вони не можуть швидко включитися в нову діяльність і важко переключаються з одного виду діяльності на інший. Мовлення флегматичних дітей уповільнене, спокійне, рівномірне, часом з паузами, без яскравих емоцій, міміки, жестів. Адаптація до нових умов життя відбувається повільно, часто з труднощами (можуть бути і важкі форми ускладнень). Навіть зміна звичних зовнішніх умов життєдіяльності може впливати на самопочуття флегматичних дітей. Характерною для них є уповільнена реакція на новизну. Необхідність включитися у будь-яку діяльність одразу викликає розгубленість, а нерідко й переляк. Навички і звички у цих дітей виробляються повільно, але міцні і тривалі. Переробляти звички надзвичайно важко. За високу працездатність флегматиків часто іменують «роботягами». Хоч трапляються і виняткові ледарі. Навчити їх швидких і енергійних дій дуже важко, але легко сформувати витримку і стійкість. Флегматики довго «розкачуються», але потім діяльні, здатні довести справу до кінця. В роботі невтомні, витривалі, зосереджені, не знижують працездатності при допустимих перевантаженнях. Здатність до довільної регуляції поведінки формується уповільнено, але з високими показниками уміння підкорятися зовнішнім вимогам. Враховуючи знижену рухливість нервових процесів, для підтримки активної працездатності флегматичних дітей необхідно зацікавити їх

запропонованим видом роботи, підтримати у період організації і налагодження цієї діяльності. Стриманість, посидючість, зібраність і розміреність дій допомагають уникати зривів, підтримувати сталий ритм процесу роботи. Для емоційної сфери характерна зовнішня байдужість. Почуття і переживання можуть бути дуже глибокі, але зовні зовсім непомітні. Неадекватні емоції виникають рідко. Конфліктних ситуацій такі діти найчастіше уникають. Проте у стані глибокого емоційного збудження можуть перебувати тривалий час (при відсутності видимих проявів емоцій) [5,с. 29-31].

Діти-холерики. Сильний, неврівноважений тип нервової системи, з яскравою перевагою збудження над гальмуванням. Холерики енергійні, гарячі, запальні, часом поведуться різко і грубо. У звичайних умовах швидко і легко переключаються на нову діяльність, активно беруться за будь-яку справу, інколи одночасно охоплюють кілька дій. Мовлення таких дітей швидше, нерівномірне, помітне коливання інтонації, багатство міміки та жестів. У моменти активного збудження мовленнєвий процес уповільнюється, з'являються паузи, поспішність звуковимови, повтори. Перебіг адаптації до нових умов життя у холериків, як і у сангвініків, при відсутності емоціогенних ситуацій (належної уваги з боку дорослих, упереджувальних дій тощо) легкий. Вони також активно реагують на комунікативні звертання оточуючих. Легко налагоджують стосунки, мають широке коло знайомих. Водночас своєю гарячкуватістю, неспокійністю, сварливістю постійно створюють конфліктні ситуації. Але після сварок швидко „відходять”, не тримають довго образи. Холерикам притаманна активна реакція на новизну, часом із сплесками бадьорості, піднесення. Невідоме, труднощі лише підсилюють активність пошуку способу розв'язання задачі і глибину відчуття задоволення від успіху. В ситуаціях зацікавленості діяльністю періоди піднесення можуть бути тривалими, напруженими і високорезультативними. Ці діти здатні швидко відпочивати і

продовжувати займатися складною справою, вперто домагаючись результату. Але це можливе лише за умови психологічного комфорту. Адже холерикам властива і раптова зміна бурхливої активності на різкий спад настрою і повну бездіяльність. Для сфери почуттів дітей холеретичного типу властивий блискавичний спалах емоційних процесів, їх сила. Емоційний тонус мінливий, настрої протягом короткого проміжку часу бувають полярними. Діти можуть мати схильність до бурхливих проявів емоційних реакцій (афективних спалахів), навіть вкрай агресивних дій [5, с. 31-35].

Діти-меланхоліки. Слабкий тип нервової системи. Діти із схильністю до такого типу мало активні, сором'язливі, замкнуті. Чітко виражена чутливість до найменших подразників. Образливість з можливими хворобливими проявами. Приглушено ображений вияв свого ставлення до оточуючого, здатність вловлювати найтонші реакції стосовно себе. Дітям цього типу властиві часто неадекватні глибокі переживання. Процес мовлення також дуже слабкий, тон приглушений, схильність до шепоту, уповільнений темп мовлення, інертність, можливі розриви у висловленні думки, незакінчені вислови. Емоційна виразність перекрита хворобливою нерішучістю. Адаптація до нових умов життя майже завжди болісна і довга. Навіть сама зміна умов часто є глибоким стресогенним фактором. При зустрічах з новим, у проблемних ситуаціях (навіть при знайомих завданнях, поставлених у незвичних умовах) підвищена чутливість цих дітей переходить у нервозність (стурбованість, напружене обличчя, нерівномірне дихання, скутість рухів, незграбність, часом сльозливість). Часто такі діти втрачають багато зайвих сил при виконанні простих для рівня їх розвитку, але нових по формі завдань. Діти - меланхоліки не можуть швидко зорієнтуватися у новій ситуації, рішуче приступати до діяльності, обирати правильне рішення з двох варіантів тощо. Будь-яка новизна водночас ніби і збуджує і гальмує їх активність. Деструктивний вплив на

них має і сама обстановка у групі дитячого садка (кількість дітей, гамір, загальне напруження тощо). Прості справи здаються складними, легкі завдання не розв'язуються, все раптом забувається. Одні діти цього типу стають зовсім млявими, пасивними у подібних ситуаціях, інші - дратівливими, крикливими. Невдачі роблять дитину зовсім нещасною, хворою (аж до підвищення температури, втрати апетиту, сну тощо). Діти-меланхоліки здатні до високої пізнавальної активності, можуть досягти хорошого результату в доступній і цікавій їм діяльності. Проте при цьому вони втомлюються швидше від інших дітей, і потребують певного душевного спокою для відновлення працездатності.

Найбільше ранимою у дітей меланхоліків є емоційна сфера. Загострена чутливість до свого оточуючого дозволяє дитині помічати найменші зміни в настроях і поведінці людей, емоційно відгукуватися на них. Як правило, ці діти важко відгукуються на комунікативні впливи нових людей. У будь-якій незнайомій ситуації тримають остеронь, не виявляють ніякої ініціативи і не відповідають на пропозиції інших включитися у спілкування. Схильність до придумування всіляких страхів, острах перед невдачею навіть у знайомих справах, навіюваність і таке інше властиве певній частині дітей зі слабким типом нервової системи [5,с. 39-40].

Таким чином, темпоральними особливостями називають властивості нервової системи людини. У дітей молодшого шкільного віку основні властивості нервової системи за своїми характеристиками наближаються до властивостей нервової системи дорослих, хоча ці характеристики ще нестійкі. У нервовій системі дитини відбувається інтенсивне морфофункціональне дозрівання кори великих півкуль головного мозку, у зв'язку з чим значно зростають сила і рухливість нервових процесів. Морфогенетичні відмінності виявляються в темпоральних особливостях розвитку дитини.

1.3 Особливості навчальної діяльності молодших школярів із різними типами темпераменту

Кожна діяльність висуває певні вимоги до динаміки психічних процесів її виконавців. Під час уроку учитель повинен правильно розраховувати час і працювати у такому темпі, щоб виконати всі поручені завдання. Тому виникає проблема узгодження особливостей темпоральних особливостей школяра із оптимальною динамікою діяльності.

Перш ніж характеризувати особливості навчальної діяльності молодших школярів із різними типами темпераменту необхідно дати характеристику навчальній діяльності як провідній в молодшому шкільному віці. Пісоцький В.П. вважає, що провідна діяльність об'єктивно розвиває психіку дитини, є суб'єктивно принадною для дитини, смислосозначущою [26, с.27].

Навчальну діяльність визначають як учіння школяра, що відбувається в умовах навчання. Навчальна діяльність формується в процесі навчання і спрямована на оволодіння способами предметних і пізнавальних дій, узагальнених за формою теоретичних знань [17, с.81].

Навчальна діяльність здійснюється на кожному етапі життя людини, в школі і після закінчення її. Але саме в молодшому шкільному віці відбувається формування навчальної діяльності, в процесі якої молодший школяр набуває психічні новоутворення, такі як довільність психічних процесів, соціальну позицію, здатність до планування і рефлексію.

Учіння молодших школярів стає навчальною діяльністю в міру того, як у школяра-початківця формуються компоненти навчальної діяльності – цілі, мотиви, способи дій, дії контролю та оцінки. На

формування компонентів навчальної діяльності впливають різні фактори та умови.

Своєрідність молодшого шкільного віку полягає в тому, що конституційні особливості дитини вже сформовані, а достатнього життєвого досвіду для даної (навчальної) діяльності ще немає. Темперамент обумовлює поведінкові особливості дитини, не впливаючи на змістовну характеристику діяльності, у тому числі і навчальної діяльності.

Розглянемо покомпонентно особливості навчальної діяльності молодших школярів із різними типами темпераменту.

Особливості флегматичного темпераменту мають прояви за будь-яких форм та видів навчальних занять. Такі діти потребують більше часу й на виконання завдань пізнавального характеру, і на практичні справи та на підготовку усної відповіді біля дошки. Виконувати завдання, дитина часто починає з другого або третього завдання, цим збільшує час на приготування відповіді. При переключенні уваги на новий вид діяльності у дитини-флегматика виникають великі труднощі, знижується продуктивність роботи. Включення у нову діяльність відбувається не відразу, активність виконання нових завдань поступово зростає. В ситуації, коли час роботи обмежується, у школяра із флегматичним типом темпераменту часто виникає почуття дискомфорту, навіть при наявності добре засвоєних знань. При одночасному засвоєнні нового і повторенні старого матеріалу дитина-флегматик демонструє невисоку активність роботи з новим матеріалом, для засвоєння нового матеріалу потребується достатньо часу. Самоконтроль у дітей флегматиків може коливатися від його повної відсутності (дитина ігнорує цей вид роботи) до ретельного контролю виконання завдань і перевірки отриманих результатів.

Однак, слід зауважити, що у дитини-флегматика є темпоральні прояви нервової системи, які можуть компенсувати наведені ознаки, які

негативно позначаються на успішності у навчальній діяльності. У флегматиків сильний тип нервової системи, тому дитина-флегматик здатна працювати довго, не відволікаючись на сторонні справи, зовнішні перешкоди. Також така дитина віддає перевагу роботі наодинці, не відволікаючись під час роботи на сторонні справи.

Отже, дитині-флегматику притаманна значна працездатність, наполегливість у досягненні поставлених цілей. Але поряд з цим їй можуть бути властиві інертність думки, повільне входження в роботу, складність переключення з однієї розумової дії на іншу, сповільнена адаптація до нових умов діяльності. У крайніх випадках дитина з флегматичним темпераментом характеризується млявістю поведінки, апатичністю, а інколи й відвертим ледарством.

Розглянемо особливості навчальної діяльності молодшого школяра із меланхолічним типом темпераменту. На відміну від дитини – флегматика, у меланхоліків – слабкий тип нервової системи.

Особливості меланхолічного темпераменту також мають прояви за будь-яких форм та видів навчальних занять. Такі діти потребують більше часу на виконання завдань пізнавального характеру, на практичні вправи, на підготовку усної відповіді. Дитину-меланхоліка швидко стомлює будь-яка діяльність, навіть легка і приємна. Як наслідок, меланхолік виконує кожен роботу вдвічі довше, ніж, наприклад, сангвініки. Нову інформацію меланхоліки засвоюють швидко чи повільно – залежно від обставин. У спокійній, доброзичливій атмосфері дитина працює досить ефективно, у несприятливих умовах темп і якість діяльності значно погіршуються. Уповільненість психічної активності проявляється при виконанні як завдань із відомою послідовністю запитань, так і в ситуації невизначеності. У стандартній ситуації характерним є початок виконання з другого або навіть третього завдання, як і у дитини-флегматика. В ситуації невизначеності, як правило дитина відмовляється будь-що робити, впадає у ступор або

починає нервувати, плакати. З'являється відчуття дискомфорту, знижується якість роботи (з'являються помилки, які у стандартній ситуації не з'являються) [5,с.40; 49,с.20]. Включення у нову діяльність відбувається не відразу або не відбувається взагалі. В ситуації, коли час роботи суворо обмежений, у школяра із меланхолічним типом темпераменту часто виникає почуття дискомфорту, навіть при наявності добре засвоєних знань їхня швидка актуалізація ускладнена.

При одночасному засвоєнні нового і повторенні старого матеріалу дитина-меланхолік демонструє невисоку активність роботи з новим матеріалом, для засвоєння нового матеріалу потребується достатньо часу. Прояви інертної нервної системи посилюються проявами слабкої нервової системи. У дитини –меланхоліка швидко наростає втома, як наслідок знижується працездатність, темп роботи, з'являється потреба в перервах для відпочинку. Також у такого учня знижується продуктивність до останнього уроку. При роботі у гамірній, неспокійній обстановці ефективність роботи дитиною-меланхоліком різко падає, зростає час виконання її, значно зростає кількість помилок, швидко настає втома [49,с. 20].

Як і у дітей – флегматиків у меланхоліків є позитивні риси. Одноманітну, монотонну роботу вони виконують із задоволенням, практично без помилок, при відсутності зауважень майже у нормальному темпі. Також із задоволенням виконують роботу за алгоритмом, за шаблоном. Роботу виконують крок за кроком, виконують завдання в чіткій послідовності, без перескакування з однієї операції на іншу. Темп може знизитися при значному об'ємі роботи, при настанні втоми.

Позитивно позначається на ефективності навчальної діяльності дітей-меланхоліків їх схильність до ретельного контролю виконання завдань і перевірки отриманих результатів. В більшості випадків ця властивість зумовлена високим рівнем тривоги у таких дітей. В той же

час діти витрачають багато часу на постійну перевірку виконаних завдань, що зменшує час на виконання інших завдань.

Отже, дитина-меланхолік відрізняється порівняно низькою працездатністю, високою подразливістю нервової системи, частими перепадами настрою при домінуванні зниженого тону. Їх нервова система швидко виснажується, опиняється в гальмівному стані. Ускладнення у виконанні навчальних завдань можуть спричинити тривожність, а той пригніченість. Крайнім варіантом меланхолічного варіанту є діти-астеніки. У них спостерігається швидка нервова виснаженість, слабкість і нестійкість активної уваги. Як результат, різко зростає кількість помилок, уповільнюється темп розумової роботи, зникає інтерес до навчальних завдань.

Діти – сангвініки. Для молодших школярів із означеним типом темпераменту властива активність, енергійність, життєрадісність. Вони швидко переключаються з одного виду навчальної діяльності на іншу, швидко виконують розумові дії, кмітливі. Перебіг адаптації до нових умов життя у таких дітей відбувається швидко й безболісно, тому їх адаптація до школи триває не довго. Такі діти із задоволенням беруться за виконання будь-якого навчального завдання, демонструючи високу ефективність роботи. Успішність виконання не залежить від темпу роботи. Діти швидко переключаються на інші види роботи, дефіцит часу стимулює активацію, мобілізацію сил. Ускладнення спричинює монотонна робота, невміння довго працювати не відволікаючись, прагнення долучити до своїх справ оточуючих. У навчальній діяльності дитина надає перевагу роботі з новим матеріалом, який може швидко засвоїти. Сангвінік демонструє високу активність під час опитування і низьку активність при повторенні матеріалу. Ускладнює навчальну діяльність робота, яка вимагає систематизації, упорядкування матеріалу, планування діяльності. У них швидко формується здатність до навчання, легко вироблюються різноманітні вміння й навички, а

також швидко перероблюються вже набуті. Позитивними рисами молодших школярів із вираженим сангвінічним темпераментом є здатність легко переносити нетривалі навантаження, швидко відновлювати працездатність. Сангвініки швидко оволодівають довільною регуляцією поведінки, однак для активного робочого стану їм потрібна новизна, як стимулюючий фактор [5,с.41; 29,с.14].

Молодші школяри із холеричним типом темпераменту. Енергійні, запальні, неврівноважені, часто проявляють агресивність.

Для дітей із холеричним типом темпераменту властива більшість характеристик сангвінічного темпераменту. Однак, є і специфічні. Властиві їм невротичні риси темпераменту часто зустрічаються у дітей із гіперактивністю. Серед молодших школярів-холериків трапляються учні, для яких характерний високий темп навчальної діяльності, часто високий інтелектуальний рівень, допитливість, велика працездатність. Однак ці позитивні, як правило, поєднуються із завищеною самооцінкою та недооцінкою однокласників. Нерідко їм бракує толерантності щодо недоліків інших людей. Вони помічають помилки однокласників, але своїх не визнають. Краще працюють у мовах дефіциту часу. Монотонна робота дратує їх, спричинює агресивні спалахи. В той же час такі діти не вміють працювати не відволікаючись, що зумовлює зниження ефективності у довготривалій роботі [5,с.32-35; с.29,с.15].

Таким чином, навчальну діяльність визначають як учіння школяра, що відбувається в умовах навчання. В молодшому шкільному віці відбувається формування навчальної діяльності, в процесі якої молодший школяр набуває психічні новоутворення, такі як довільність психічних процесів, соціальну позицію, здатність до планування і рефлексію. Наведені характеристики навчальної діяльності молодших школярів із різними типами темпераменту, дають підставу стверджувати, що особливо на навчальній діяльності позначаються

рухливість - інертність нервової системи. Для дітей із меланхолічним та флегматичним типами темпераменту властивий інертний тип нервової системи, а для дітей сангвініків і холериків властиві прояви рухливої інертної системи. Молодші школярі з різними типами темпераменту мають як позитивні, так і негативні риси, які позначаються на ефективності їх навчальної діяльності.

РОЗДІЛ 2

ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З РІЗНИМИ ТИПАМИ ТЕМПЕРАМЕНТУ

2.1 Характеристика процедури та методів дослідження навчальної діяльності та темпераменту молодших школярів

Емпіричне дослідження проходило протягом 2020 року на базі Горностаївського закладу повної загальної середньої освіти №2.

У дослідженні взяли участь учні 2 класу ($n=20$), серед яких 11 дівчаток і 9 хлопчиків. Вік дітей 7-8 років. Для експертної оцінки були залучені вчитель та батьки школярів. Формувальний експеримент та контрольна діагностика проводились вже на базі 3 класу, на початку 2020-2021 навчального року. Склад досліджуваних не змінився.

Констатувальна діагностика проявів темпераменту, особливостей навчальної діяльності та успішності у навчанні учнів 2 класу було проведено у травні 2020 року.

Робота з оптимізації навчальної діяльності в учнів вже 3 класу була проведена на початку 2020-2021 навчального року у вересні місяці. У жовтні була проведена контрольна діагностика.

Аналіз результатів експериментальних досліджень у межах означеної теми, ознайомлення з діагностичним інструментарієм, який використовують для психодіагностики молодших школярів, дозволив визначити комплекс методик для констатувальної діагностики, серед яких наступні:

1. Анкета «Ознаки темпераменту у молодших школярів» (Т.М. Титаренко)

Анкета призначена для дорослих, які повинні відзначити «+» твердження, які підходять до конкретної дитини. Пропонується 20 тверджень. Для підвищення об'єктивності анкета запропонована батькам і педагогу [47,с.92].

Текст анкети представлений у додатках (Додаток А).

Ключі:

Твердження, що характеризують сангвініка: 1, 6, 12, 16, 20.

Твердження, що характеризують холерика: 3, 5, 7, 13, 17.

Твердження, що характеризують меланхоліка: 2, 9, 10, 14, 19.

Твердження, що характеризують флегматика: 4, 8, 11, 15, 18.

Кожному твердженню відповідає 1 бал. Отже, якщо дитина, за оцінкою дорослого набрала 4-5 балів, властивості даного темпераменту виражені досить яскраво. Якщо балів усього 1-3, властивості певного темпераменту не виражені.

Важливо організувати спеціальне спостереження й підключити до анкетування кількох дорослих, щоб можна було вивести середній бал.

У нашому діагностуванні брали участь батьки(мати і татко за бажанням), було також залучено до діагностики вчителя цього класу.

2. Методика «Темпоральні особливості» (М.Т. Акімова, В.Т. Козлова).

Метою методики є отримання інформації особливості нервової системи рухливість – інертність і сила-слабкість, які впливають на перебіг будь-якої діяльності, в томк числі навчальною. Методика представляє собою експертну оцінку вчителя проявів нервової системи дитини [14,с. 94].

В експертному аркуші наводяться ситуації і варіанти проявів властивостей нервової системи:

- * Виконання різноманітних завдань.
- * Темп роботи в ситуації невизначеності.
- * Темп роботи у визначеній ситуації.

- * Можливість переключення уваги на нову діяльність.
- * Обмеженість терміну виконання завдання.
- * Одноманітна, монотонна роботи.
- * Довготрива робота із розумовими зусиллями.
- * Відволікання від роботи.
- * Засвоєння і повторення старого матеріалу.
- * Здатність до упорядкованої роботи.

Інтерпретування:

Рухлива нервова система: (+20) – (+15).

Середня за рухливістю інертністю нервова система: (-14) – (+14).

Інертна нервова система: (-15) – (-20).

Високі показники рухливості нервової системи свідчать про переважання холеричного типу темпераменту. Середні показники виявляються у школярів із переважанням сангвінічного темпераменту (позитивні результати) і флегматичного темпераменту (негативні результати). Показники інертної нервової системи властиві досліджуваним із меланхолічним і частково флегматичним темпераментом. Опис морфогенетичних особливостей розвитку дитини представлений у додатках (Додаток Б).

3. Анкета «Вплив темперамента на здатність до навчання» (Г.П. Лаврентєва).

Дана анкета представляє собою схему спостереження за школярем у повсякденному житті. Дорослим (педагогу) пропонується оцінити п'ять ситуацій за 5-бальною шкалою, яка є специфічною для кожної ситуації та виражає ступінь вираженості прояву темпераменту. Перелік тверджень представлений в додатках (Додаток В)

Підраховується загальна кількість балів. Якщо дитина набрала 20-25 балів, властивості її нервової системи, типу темпераменту свідчать про виражену здатність дитини до навчання.

Якщо дитина набрала від 14 до 19 балів, окремі особливості нервової системи, властивості темпераменту можуть ускладнити пристосування до школи. Педагогу необхідно з'ясувати причини труднощів дитини у навчанні. 9-13 балів, які набрала дитина, свідчать про серйозні проблеми школяра у навчальній діяльності, обумовлені неготовністю дитини до навчання в школі, складною адаптацією та іншими причинами, обумовленими особливостями нервової системи дитини.

Результати, які нижче 9 балів можуть свідчити про упереджене ставлення до дитини чи проблеми у розвитку дитини, що зумовлює звернення до спеціаліста психолога, психоневролога.

4. Вивчення вчителем процесу формування навчальної діяльності у школярів (С.Л. Коробко, Г.В. Рєпкіна, Є.В. Заїка)

Процедура оцінювання рівнів компонентів навчальної діяльності здійснюється вчителем на підставі опису рівнів сформованості компонентів навчальної діяльності: сформованість навчально-пізнавального інтересу, сформованість ціле покладання, сформованість навчальних дій, сформованість дій контролю, формованість дій оцінювання.

Результати спостережень за формуванням навчальної діяльності фіксуються у діагностичному аркуші. (Додаток Д).

Рівень сформованості представлених у додатках компонентів навчальної діяльності оцінюється з урахуванням вікових особливостей школяра. Всього виокремлюють 6 рівнів. Для багатьох молодших школярів 4 рівень може вважатися як високий. Процес формування окремих компонентів навчальної діяльності є тривалим і виходить за межі початкової ланки освіти, часто такий рівень виявляється у підлітковому віці або навіть у старших школярів [14, с.46-52].

5. Аналіз результатів навчальної діяльності молодших школярів проводився на підставі оцінок у табелях за другий клас.

Комплекс діагностичних методик добирався таким чином, що виявити зв'язок між темпральними показниками і успішністю у навчанні досліджуваних молодших школярів

2.2 Аналіз результатів констатувальної діагностики

Експериментальне дослідження особливостей навчальної діяльності молодших школярів із різними типами темпераменту було здійснено на прикінці другого класу у травні місяці, коли вже були відомі підсумкові оцінки за другий клас.

Результати контрольної діагностики представлені у таблиці 2.1

Таблиця 2.1

Результати констатувальної діагностики

№ з/п	Стать	Здатність до навчання	Рухливість-інертність нервової системи	Ознаки темпераменту				Рівні компонентів навч. діяльності					Успішн. навчан.
				Х	С	Ф	М	1	2	3	4	5	
1	х	14	11	3	5	1	0	3	2	1	3	2	7,8
2	х	15	3	2	3	3	1	2	2	2	1	1	7,3
3	д	16	-2	3	1	4	2	2	3	1	2	1	7,4
4	д	20	10	3	4	2	3	2	3	3	2	2	8,2
5	х	14	15	3	4	1	2	1	2	2	2	1	6,3
6	д	15	16	4	2	2	3	2	1	3	2	2	7,7
7	х	12	14	4	4	1	2	2	2	2	1	2	6,8
8	д	14	18	4	4	1	2	2	2	3	2	1	7,4
9	х	11	4	3	2	2	2	1	2	1	1	1	6,1
10	д	21	11	2	4	2	3	3	3	2	3	2	8,2
11	х	16	17	5	4	1	0	2	2	3	2	3	7,8
12	д	18	15	4	2	2	3	3	2	3	2	2	8,2
13	х	13	5	0	1	3	5	1	1	1	2	1	5,6
14	х	14	-3	2	2	4	2	1	2	1	2	1	5,9
15	д	10	-13	1	1	4	4	2	2	1	2	1	6,7
16	х	19	16	4	5	0	0	3	3	2	3	2	8,2
17	д	22	4	3	4	2	1	3	3	4	3	3	10,4
18	х	10	6	2	4	1	2	2	2	1	1	1	5,6
19	х	14	6	3	4	1	1	2	3	2	2	1	7,2
20	х	11	2	1	1	5	2	1	2	1	2	1	6,8

Цифрами позначені компоненти навчальної діяльності:

1 - цілепокладання; 2 - навчальні дії; 3 - дії контролю; 4 - дії оцінювання.

Аналіз результатів експериментального дослідження показав, що в класі 30% учнів продемонстрували виражені ознаки холеричного типу темпераменту, 45% школярів виявили яскраві ознаки сангвінічного типу

темпераменту, у 15% досліджуваних у формулі темпераменту переважають ознаки флегматичного темпераменту і 10% дітей виявили ознаки меланхолічного темпераменту. Наведені цифри свідчать про переважання дітей із сангвінічним і холеричним типами темпераменту, в основі яких лежить рухливий тип нервової системи. Такі показники можна пояснити тим, що для дітей молодшого шкільного віку властиве переважання збудження над гальмуванням, що зумовлює прояви, які властиві для холеричного й сангвінічного типів темпераменту. Тобто на темпоральних властивостях відбиваються специфічні особливості фізичного розвитку дітей означеного віку. Більш чітка картина типу темпераменту можна отримати у дітей починаючи із підліткового віку.

Слід також відзначити, що у чистому вигляді тип темпераменту не виявився у жодного досліджуваного. У більшості дітей у формулі темпераменту були присутні ознаки різних типів темпераменту, також було визначено переважання сполучення наступних типів темпераменту: холерик – сангвінік, флегматик і меланхолік. Результати діагностики, наведені у таблиці 2.1. засвідчили наступний факт: для досліджуваних із сангвінічним і холеричним типом темпераменту властивим виявилось переважання рухливості нервової системи, а у дітей із переважанням ознак флегматичного й меланхолічного типів темпераменту переважали ознаки інертності нервової системи. Дані показники є свідченням того, що схильність до визначених типів темпераменту діагностовано правильно. Що стосується показників сформованості компонентів навчальної діяльності, слід відзначити, що у досліджуваних середній показник дорівнює 2,4, що свідчить про те що компоненти навчальної діяльності тільки формуються. Лише в одному випадку показник сформованості дій контролю - 4, що свідчить про сформованість самоконтролю у школярки. Дівчина відмінниця, але рівень засвоєння знань з різних предметів різний. Спостерігаються математичні здібності. У формулі темпераменту присутні всі типи темпераменту, найяскравіше

проявляється сангвінічний тип темпераменту, найменше спостерігаються ознаки меланхолічного типу.

Середній показник здатності до навчання – 15,4, знаходиться у межах середніх показників, однак в класі є діти, у яких є високі і низькі показники здатності до навчання. 15% досліджуваних показали високий рівень здатності до навчання, 25% школярів показали незначний рівень здатності до навчання.

Також було проаналізовано особливості успішності у навчанні дітей з різними типами темпераменту. Успішними у навчанні є діти з різними типами темпераменту, однак сангвінічний темперамент, як виявилось, є найбільш сприятливою основою психічної індивідуальності для засвоєння навчальної діяльності та її результативності. Саме діти із переважанням сангвінічного темпераменту показали більш високі результати успішності у навчанні і більшу сформованість компонентів навчальної діяльності.

Для з'ясування наявності чи відсутності зв'язку між досліджуваними ознаками нами було проведено кореляційний аналіз (коефіцієнт кореляції Спірмена). Результати обчислення коефіцієнту кореляції представлені в таблиці 2.2. і таблиці 2.3.

(де R – коефіцієнт кореляції за Спірменом)

Таблиця 2.2.

Коефіцієнти кореляції показників успішності у навчанні

($N_0 = 20$)

Показники темпераменту	R
Морфогенетичні особливості	+0,68
Тип темпераменту	+0,71
Здатність до навчання	+0,78
Сформованість компонентів навчальної діяльності	+0,79

Наведені результати свідчать про наявність позитивного зв'язку між досліджуваними ознаками. Найбільш виражений зв'язок виявився між успішністю у навчанні і здатністю до навчання. Спостерігається тенденція до позитивного зв'язку між успішністю у навчанні і темпоральними ознаками.

Таблиця 2.3.

Коефіцієнти кореляції показників здатності до навчання дітей з різними типами темпераменту (№ = 20)

Показники темпераменту	R
Морфогенетичні особливості	+0,71
Тип темпераменту	+0,68
Успішність у навчанні	+0,73
Сформованість компонентів навчальної діяльності	+0,74

Результати кореляційного аналізу показали, що більш тісний зв'язок існує між здатністю до навчання і сформованістю компонентів навчальної діяльності. Менш значущим виявився зв'язок здатності до навчання, успішністю у навчанні із морфогенетичними особливостями дитини. Отриманий результат кореляційного аналізу підтвердив, що темперамент обумовлює динамічні характеристики діяльності, а успішність у навчання все ж таки більш обумовлена її змістовою частиною.

Таким чином, для з'ясування ролі морфогенетичних особливостей нервової системи в успішності у навчанні було використано комплекс психодіагностичних інструментів, серед яких методики, спрямовані на дослідження психофізіологічних особливостей, сформованості компонентів навчальної діяльності та здатності до навчання.

Аналіз результатів експериментального дослідження показав, що в класі більшість дітей виявили ознаки холеричного і сангвінічного типів темпераменту, однак з'ясовано, що у чистому вигляді тип темпераменту

не виявився у жодного досліджуваного. У більшості дітей у формулі темпераменту були присутні ознаки різних типів темпераменту, також було визначено переважання сполучення наступних типів темпераменту: холерик – сангвінік, флегматик і меланхолік. Результати діагностики, засвідчили наступний факт: для досліджуваних із сангвінічним і холеричним типом темпераменту властивим виявилось переважання рухливості нервової системи, а у дітей із переважанням ознак флегматичного й меланхолічного типів темпераменту переважали ознаки інертності нервової системи. Дослідження показників сформованості компонентів навчальної діяльності показало, що навчальна діяльність у школярів тільки формуються. Аналіз особливостей успішності у навчанні дітей з різними типами темпераменту показало, що успішними у навчанні є діти з різними типами темпераменту, однак сангвінічний темперамент є найбільш сприятливою основою психічної індивідуальності. Саме діти із переважанням сангвінічного темпераменту показали більш високі результати успішності у навчанні і більшу сформованість компонентів навчальної діяльності. Кореляційний аналіз засвідчив, що на успішність у навчанні більше впливає здатність до навчання і сформованість компонентів навчальної діяльності, менш значущими виявились темпоральні показники досліджуваних.

РОЗДІЛ 3

ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З РІЗНИМИ ТИПАМИ ТЕМПЕРАМЕНТУ

3.1 Засоби формування навчальної діяльності у молодших школярів із різними типами темпераменту

Виявлені за допомогою психодіагностики особливості розвитку, молодших школярів, недоліки, порушення навчальної діяльності потребують подальшої роботи з ними: корекції, профілактики, оптимізації або стимулювання процесу формування навчальної діяльності. Підтримки потребують діти з різними типами темпераменту. Слід також враховувати, що прояви темпераменту позначаються на динамічних особливостях діяльності, і той же час, вони лежать в основі рис характеру, саме які і можуть негативно позначатися на процесі формування навчальної діяльності, її успішності.

Як показали результати експериментального дослідження більш оптимістичними для формування навчальної діяльності є ознаки сангвінічного типу темпераменту, інертність нервової системи, властива для дітей їх флегматичним і меланхолічним типами темпераменту ускладнює та дезорганізує навчальну діяльність, знижує розумову працездатність, тому задачею педагога є урахування означених індивідуальних особливостей школяра і надання йому необхідної допомоги.

Своєчасно проведена психодіагностика дозволяє ефективно застосувати корекційні впливи з метою створення оптимальних можливостей та умов для подальшого розвитку кожної дитини.

Психологічна корекція – це діяльність психолога та педагога, спрямована на виправлення тих особливостей психіки, які за

визначеними критеріями не відповідають моделі [8, с. 243]. Важливою в умовах початкової школи є і профілактика, як своєчасне попередження можливих ускладнень у навчальній діяльності молодших школярів.

При визначенні цілей та задач корекції необхідно виходити з розуміння тієї унікальної ролі, яку відіграє даний період вікового розвитку. Необхідно ставити задачі, адекватні потенціалу розвитку дитини на даному етапі онтогенеза, цінності даного віку в загальному процесі становлення особистості. Реалізація потенційних можливостей кожної вікової стадії розвитку є формою профілактики виникнення проблем чи недоліків у розвитку на наступних вікових періодах [14, с.49].

З метою оптимізації процесу формування навчальної діяльності, її ефективності вчитель повинен здійснювати індивідуальний підхід до кожного учня.

Розглянемо особливості діяльності вчителя щодо школярів із різними типами темпераменту:

Молодші школяри із *флегматичним темпераментом*. Вчитель повинен враховувати притаманну цим дітям інертність нервових процесів. Таким дітям необхідно давати більше часу на виконання різноманітних завдань як теоретичного характеру, так і на виконання практичних завдань, на відповідь біля дошки. Інструктаж таких школярів має бути повільнішим і докладнішим. Однак, тут виникає проблема. Темп занять, зручний для дітей із виразними проявами флегматичного темпераменту, не можна поширювати на весь клас. Доцільною тут буде певна диференціація. Можливо проведення індивідуального опитування дітей флегматиків після уроків, використовувати замість усного опитування писмове. Окремі фрагменти класної роботи можна запропонувати закінчити дома. Важливо впливати і на особистісні риси учнів-флегматиків, у яких часто виникає установка на уникання швидких дій, вважаючи їх недоступними. Внаслідок

вольової демобілізації школярів їх інертність проявляється ще сильніше. Необхідно переконати дитину позбутися цієї хибної установки і виробити установку на мобілізацію власних сил для найкращого виконання завдання. Суттєву роль в цьому відіграє підтримка, схвалення при навіть незначних досягненнях дитини. Активізацію психічної сфери легше зробити за рахунок активізації фізичної сфери. Тому корисним для учнів-флегматиків є їх залучення до рухливих ігор, змагань. Важливим є викликати відповідні емоції у дітей. Позитивні емоції сприяють подоланню дискомфорту, створюють вольове напруження. Також корисним є організація співробітництва дітей-флегматиків із більш рухливими учнями (навіть із гіперактивною поведінкою).

Молодші школяри із *меланхолічним темпераментом*. Диференційований підхід до таких учнів повинен враховувати їх швидку втомлюваність. Їм слід надавати більше можливості для відпочинку, опитування, перевірку знань таких дітей слід проводити на початку уроку. Особливої уваги таким дітям слід приділяти в період адаптації. Інертність і слабкість нервових процесів дітей-меланхоліків знижує опір впливу різних негараздів. Такі впливи гальмують, дезорганізують діяльність дітей-меланхоліків. Доцільно стимулювати школярів-меланхоліків систематичним підбадьорюванням, відшукувати успішні дії, схвалювати дитину за них. Необхідно уникати негативних оцінок і надавати можливість учню вивляти у навчальній роботі переваги свого темпераменту – ретельність, акуратність, формуючи таким чином віру у власні сили [5, с.40].

Меланхоліку у навчанні слід приділяти увагу, турботу, доброту. Меланхолічний темперамент спричинює появу таких особливостей дітей, як лякливість, тривожність, нерішучість, песимізм. Ці особливості важко ліквідувати. Покарання дітей-меланхолів, демонстрація дорослими незадоволення тільки поглиблюють, розхитують нервову систему дітей. Корисно для такої дитини створювати періодично

ситуацію успіху, це бу сприяти формуванню у дитини віри у власні сили. Також треба пам'ятати, що меланхолік працює дуже повільно, швидко стомлюється, тому важливо навчити такого школяра планувати свою діяльність, розподіляти свій час. Перевантаження спричинить виснаження організму дитини, і навіть сформує відразу до навчання [29,с. 19-20].

Молодші школяри із *сангвінічним типом темпераменту*. Школяр-сангвінік має надмірну енергію, тому для оптимізації їх навчальної діяльності, необхідно завантажувати їх рухову активність, давати доручення, виконання яких потребує швидкої реакції, переключення з одного виду діяльності на іншу. Найбільш ефективно молодші школярі - сангвініки працюють у колективі, особливо, коли їм дістається роль лідера. Як було вже зауважено, сангвінік є найбільш оптимальним типом діяльності для навчальної діяльності, однак корекції підлягають окремі риси особистості, такі як, поверховість, брак витримки, непосидючність, відсутність стійких пізнавальних інтересів. Допоможуть виправити ці недоліки організація життєвої спрямованості дітей, режиму їх життя і праці. Необхідно привчити дитину доводити справу до кінця, розвивати відповідальність, вимогливості до себе, наполегливості в навчальній діяльності [5,с.41].

Працюючи з дітьми-сангвініками, необхідно давати вихід їх енергії, стимулювати розкриття їх потенціалу у суспільно важливих справах. Також треба пам'ятати, що інтереси, потреби, а також і труднощі у сангвініка мають тимчасовий характер [29, с.14-15].

Молодші школяри із *холеричним типом темпераменту*. Для організації взаємин з такими дітьми застосовують тактику, яка зменшувала б їх запальність, різкість, нестриманість, різкість. Негативно впливають на дитину постійні зауваження і, навпаки, схвалення, навіть авансоване, позитивно впливає на дитину. Вчителю важливо зрозуміти, що не можна вступати в суперечку з учнем-холериком, коли він

перебуває у стані збудження. Корисно навчити дитину своєчасно переключатися з об'єкта негативних емоцій на нейтральний об'єкт [5,с.31]. Акцент в корекційній роботі з учнями, які мають ознаки холеричного темпераменту, повинен робитися на виробленні навичок саморегуляції.

Вважається, що у роботі з холеричними дітьми слід покладатися на позитивний авторитет дорослого, цілеспрямованість педагогічних впливів. Тому же, ефективність цього впливу буде вищою, якщо впливати на дитину-холерика опосередковано, краще через колектив. Корекцію негативних проявів темпераменту, які негативно позначаються на навчальній діяльності краще здійснювати через цікаві для дитини види діяльності, таким чином поступово формувати наполегливість, посидючість, сумлінність. Згодом ці риси поширяться на всі види діяльності, в тому числі і на навчальну діяльність [29, с.15].

Підтримку дитині із вираженим холеричним темпераментом слід надавати з перших днів перебування дитини у школі, оскільки вони потребують спеціальної психологічної допомоги у формуванні соціально схваленої поведінки, таких дітей необхідно привчати до дотримання вимог і правил поведінки. Слід пам'ятати, що застосування фізичних покарань, крику до дитини-холерика неприпустими й неефективні. Такі виховні стратегії лише розхитують нервову систему дитини, ефект від таких стратегій протилежний.

Зрозуміло, що діти з проявами різних типів темпераменту потребують диференційованої допомоги, однак є спільні прояви психічної діяльності, на які слід звертати увагу в організації психолого-педагогічної підтримки:

1. Саморегуляція поведінки та діяльності, яка формується на збалансованості процесів збудження та гальмування, є новоутворенням молодшого шкільного віку, тому слід підтримувати дитину у становленні цієї функції психіки.

2. Чуттєвий поріг. Деякі діти є надзвичайно чутливими до силс звуків, температури, світла, запахів тощо. Надто сильні поразники можуть спричинити дратівливість дитини. Врахування такої особливості є необхідним для успішної роботи в школі. Учителю необхідно дотримуватися норм гігієни навчання.
3. Рівень активності. Діти з різними темпераментами мають різний рівень активності. Зусилля педагога мають бути спрямовані на врівноваження цієї властивості нервової системи.
4. Рівень адаптації. Різні типи темпераменту мають різний адаптивний ресурс, що має визначити психолог і організувати оптимальну адаптацію для всіх дітей.
5. Гнучкість. Полягає у можливості легко переключатися з одного виду діяльності на інший, що є важливою умовою продуктивності дитини у навчанні. Проблеми з переключення є у дітей з різними типами темпераменту, для одних властива надмірна легість цього процесу, що зумовлює відволікання, неможливість зконцентруватися певний час на певному об'єкті чи діяльності. В інших, навпаки, надмірна інертність нервових процесів ускладнює переключення.
6. Наполегливість. Пов'язана з рівнем розвитку довільності і допомагає дитині досягати вагомих результатів. У молодших школярів ця властивість знаходиться у стадії формування, на якому відбиваються темпоральні прояви нервової системи, що повинні враховувати і психолог, і педагог.

Формування навчальної діяльності відбувається в процесі здійснення самої діяльності, тому організуючи цю діяльність вчитель повинен враховувати індивідуальні особливості школярів [29,с.21-22].

Важливим моментом в роботі з учнями із різними типами темпераменту є допомога дитині зрозуміти та усвідомити сильні і слабкі сторони свого темпераменту, допомогти знайти резерви оптимізації процесу навчання. Для оптимізації процесу формування навчальної

діяльності, підвищення її ефективності корисно залучити школярів-початківців до програм тренінгу раціональних способів пізнавальної діяльності.

Для формувального експерименту нами було проаналізовано і впроваджено в освітній процес інтелектуальний тренінг Мар'яненко Л.В., яка довела необхідність цілеспрямованого формування пізнавальної діяльності. Аналізуючи компоненти навчальної діяльності, психологиня довела необхідність у корекційно-розвивальній роботі зі школярами з різними типами темпераменту акцентувати увагу на формуванні операційного компонента пізнавальної і навчальної діяльності. Завдяки поступовому розвитку образного і понятійно-логічного мислення, уяви, логічної пам'яті відбувається розвиток операційного компонента діяльності. На базі операційного компонента поступово формуються пізнавальна і навчальна діяльність в цілому [22, с.4-5].

Для оптимізації процесу формування компонентів навчальної діяльності молодших школярів із різними типами темпераменту у формувальному експерименті було використано різноманітні ігри-енергізатори, ігри-оптимізатори, вправи та етюди, спрямовані на підвищення самооцінки, вироблення навичок саморегуляції, а також різноманітні фізичні вправи та ігри з елементами змагання та релаксації.

Дані прийоми були впроваджені під час навчального процесу й в позаурочний час. До корекційно-розвивальної роботи були залучені всі школяри, які брали участь у констатувальній діагностиці. Приклади ігор, вправ, занять наведені в додатках (Додаток В).

3.2 Аналіз результатів контрольної діагностики

Контрольна діагностика була проведена з метою перевірки ефективності використаної для формування навчальної діяльності заходів. Для контрольної діагностики було використано методики дослідження сформованості компонентів навчальної діяльності і проаналізовано показники успішності молодших школярів. Темпоральні особливості не досліджувались повторно, оскільки темперамент є спадковим і залишається незмінним протягом життя.

Результати розподілу за рівнями виразності показників успішності у навчанні, здатності до навчання та сформованості компонентів навчальної діяльності під час констатувальної і контрольної діагностики представлені в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Розподіл з рівнями виразності показників успішності у навчанні, здатності до навчання та сформованості компонентів навчальної (%)

показник	Констатувальна діагностика						Контрольна діагностика					
	НР		СР		ВР		НР		СР		ВР	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Здатність до навчання	5	25	11	55	4	20	4	20	10	50	6	30
Успішність у навчанні	5	25	14	70	1	5	3	15	15	75	2	10
Комп. навч. діяльності	10	50	10	50	-	-	7	35	12	60	1	5

Показники, представлені в таблиці 3.1 свідчать про позитивні зміни у всіх компонентах навчальної діяльності, а також в її результативності у молодших школярів. Аналіз результатів показав, що збільшився кількість учнів із високим показником здатності до навчання, при чому найбільш суттєві зміни виявились у представників з вираженими проявами меланхолічного й холерчного темпераменту. Зменшилась кількість школярів із низькими показниками успішності. Відбулись

позитивні зрушення у формуванні компонентів навчальної діяльності, так, окремі досліджувані показали вміння самостійно ставити навчально-пізнавальні цілі, продемонстрували здатність до адекватного пренесення навчальних дій у нові навчальні ситуації. Майже всі досліджувані показали стійкий навчально-пізнавальний інтерес. Однак, майже без змін залишились показники сформованості дій контролю та дій оцінювання. При проведенні корекційно-розвивальних заходів були враховані рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу школярів із різними типами темпераменту.

Наведені результати засвідчили ефективність впроваджених заходів корекції та розвитку навчальної діяльності у молодших школярів з різними темпоральними особливостями.

Учитель початкових класів повинен спрямовувати зусилля на формування навчальної діяльності у кожного школяра. Тоді успішність не буде залежати від проявів нервової системи. Немає «гарних» чи «поганих» властивостей темпераменту. Не існує типу темпераменту абсолютно здібного до навчання, але кожний молодший школяр може оволодіти навчальною діяльністю, знаннями, вміннями, навичками при відповідній організації освітнього процесу та урахуванні індивідуальних можливостей учнів.

Отже, аналіз результатів контрольної діагностики показав, що збільшився кількість учнів із високим показником здатності до навчання, при чому найбільш суттєві зміни виявились у представників з вираженими проявами меланхолічного й холерчного темпераменту. Зменшилась кількість школярів із низькими показниками успішності. Відбулись позитивні зрушення у формуванні компонентів навчальної діяльності, так, окремі досліджувані показали вміння самостійно ставити навчально-пізнавальні цілі, продемонстрували здатність до адекватного пренесення навчальних дій у нові навчальні ситуації. Майже всі досліджувані показали стійкий навчально-пізнавальний інтерес. Без змін

залишилися показники сформованості дій контролю та дій оцінювання. При проведенні корекційно-розвивальних заходів були враховані рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу школярів із різними типами темпераменту.

Наведені результати засвідчили ефективність впроваджених заходів корекції та розвитку навчальної діяльності у молодших школярів з різними темпоральними особливостями.

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів теоретичного аналізу наукових джерел, результати проведеного експериментального дослідження дозволили сформулювати наступні висновки:

1. Нейродинамічні властивості людини визначають як психофізіологічні і називають темпоральними. Темперамент є системою стійких індивідуально своєрідних рис властивостей психіки, які характеризують індивіда з боку динамічних особливостей його психічної діяльності. Під властивостями темпераменту розуміють стійкі індивідуальні прояви психіки, що визначають динаміку психічної активності людини, залишаються відносно незмінними при різному змісті, мотивах діяльності та утворюють структуру, що становить тип темпераменту. Порівняльний аналіз типів темпераменту показує, що не існує поганих типів темпераменту, кожний з них має позитивні і негативні риси. Темперамент виступає індивідною основою різних властивостей особистості.

2. У дітей молодшого шкільного віку основні властивості нервової системи за своїми характеристиками наближаються до властивостей нервової системи дорослих, хоча ці характеристики ще нестійкі. У нервовій системі дитини відбувається інтенсивне морфофункціональне дозрівання кори великих півкуль головного мозку, у зв'язку з чим значно зростають сила і рухливість нервових процесів. Своєрідність молодшого шкільного віку полягає в тому, що конституційні особливості дитини вже сформовані, а достатнього життєвого досвіду для даної (навчальної) діяльності ще немає. Темперамент обумовлює поведінкові особливості дитини, не впливаючи на змістовну характеристику діяльності, у тому числі і навчальної діяльності.

3. Навчальну діяльність визначають як учіння школяра, що відбувається в умовах навчання. В молодшому шкільному віці

відбувається формування навчальної діяльності, в процесі якої молодший школяр набуває психічні новоутворення, такі як довільність психічних процесів, соціальну позицію, здатність до планування і рефлексію. Наведені характеристики навчальної діяльності молодших школярів із різними типами темпераменту, дають підставу стверджувати, що особливо на навчальній діяльності позначаються рухливість - інертність нервової системи. Для дітей із меланхолічним та флегматичним типами темпераменту властивий інертний тип нервової системи, а для дітей сангвініків і холериків властиві прояви рухливої інертної системи. Молодші школярі з різними типами темпераменту мають як позитивні, так і негативні риси, які позначаються на ефективності їх навчальної діяльності.

4. Для з'ясування ролі морфогенетичних особливостей нервової системи в успішності у навчанні було використано комплекс психодіагностичних інструментів, серед яких методики, спрямовані на дослідження психофізіологічних особливостей, сформованості компонентів навчальної діяльності та здатності до навчання.

Аналіз результатів експериментального дослідження показав, що в класі більшість дітей виявили ознаки холеричного і сангвінічного типів темпераменту, однак з'ясовано, що у чистому вигляді тип темпераменту не виявився у жодного досліджуваного. У більшості дітей у формулі темпераменту були присутні ознаки різних типів темпераменту, також було визначено переважання сполучення наступних типів темпераменту: холерик – сангвінік, флегматик і меланхолік. Результати діагностики, засвідчили наступний факт: для досліджуваних із сангвінічним і холеричним типом темпераменту властивим виявилось переважання рухливості нервової системи, а у дітей із переважанням ознак флегматичного й меланхолічного типів темпераменту переважали ознаки інертності нервової системи. Дослідження показників сформованості компонентів навчальної діяльності показало, що

навчальна діяльність у школярів тільки формуються. Аналіз особливостей успішності у навчанні дітей з різними типами темпераменту показало, що успішними у навчанні є діти з різними типами темпераменту, однак сангвінічний темперамент є найбільш сприятливою основою психічної індивідуальності. Саме діти із переважанням сангвінічного темпераменту показали більш високі результати успішності у навчанні і більшу сформованість компонентів навчальної діяльності. Кореляційний аналіз засвідчив, що на успішність у навчанні більше впливає здатність до навчання і сформованість компонентів навчальної діяльності, менш значущими виявились темпоральні показники досліджуваних.

5. Для оптимізації процесу формування компонентів навчальної діяльності молодших школярів із різними типами темпераменту у формувальному експерименті було використано різноманітні елементи інтелектуального тренінгу Л.В. Мар'яненко, рекомендації по організації роботи учнями з різними типами темпераменту. Аналіз результатів контрольної діагностики показав, що збільшилась кількість учнів із високим показником здатності до навчання, при чому найбільш суттєві зміни виявились у представників з вираженими проявами меланхолічного й холерчного темпераменту. Зменшилась кількість школярів із низькими показниками успішності. Відбулись позитивні зрушення у формуванні компонентів навчальної діяльності, так, окремі досліджувані показали вміння самостійно ставити навчально-пізнавальні цілі, продемонстрували здатність до адекватного пренесення навчальних дій у нові навчальні ситуації. Майже всі досліджувані показали стійкий навчально-пізнавальний інтерес. Без змін залишились показники сформованості дій контролю та дій оцінювання. При проведенні корекційно-розвивальних заходів були враховані рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу школярів із різними типами темпераменту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойправ М.Д., Щотка О.П. Індивідуально-психологічні властивості особистості. Ніжин: Вид. НДПУ ім.М.Гоголя, 2004. 122с.
2. ВасецькаТ.М. Врахування особливостей темпераменту у навчанні та вихованні дітей молодшого шкільного віку. На допомогу вчителям початкових класів, вихователям, батькам. Кіровоград: Імекс ЛТД, 1998. 54с.
3. Венгер А.Л., Цукерман Г.А. Психологическое обследование младших школьников. М.: Владос-Пресс, 2003.314с.
4. Выготский Л.С. Психология развития человека. М.: Смысл, 2005. 135с.
5. Гільбух Ю.З. Темперамент і пізнавальні здібності школяра (Діагностика, педагогіка) / Ю.З. Гільбух. – К.: РОВО Укрполіграф, 1999. – 214с.
6. Готовність дитини до навчання / Упоряд. С.Максименко, О.Главник. – К.: Мікрос-СВС, 2003. – 112с.
7. Дуткевич Т.В. Дитяча корекційно-розвивальна психологія. Модульний навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2017. 304с.
8. Дьяченко М.И., Кандыбович Л.А., Кандыбович С.Л. Психологический словарь-справочник. М.: ИД Куприянова, 2009. 456с.
9. Емоційний розвиток дитини / Упоряд.: С. Максименко, К. Максименко, О. Главник. К.: Мікрос – СВС, 2003. 112 с.
10. Заброцький М.М. Основи вікової психології. Навчальний посібник. Тернопіль: Богдан, 2009. 112с.
11. Ілляшенко Т.Д. Чому їм важко вчитися? Методичний посібник / Т.Д. Ілляшенко. – К.: Початкова школа, 2003. – 128с.

12. Індивідуальні особливості молодших школярів та застосування їх в навчально-виховному процесі. [Електронний ресурс].Режим доступу: [http:// 5ka. at. ua / load/pedaqoqika](http://5ka.at.ua/load/pedaqoqika).
13. Кононко О.Л. Шкільна адаптація та психологічний вік. Початкова школа. 2002. №1. С.14-16.
14. Коробко С.Л., Коробко О.І. Робота психолога з молодшими школярами: Метод. посібник. К.: Літера ЛТД, 2014. 416с.
15. Кочерга О.В. Психофізіологія дітей 6 року життя. К.: Шкільний світ, 2007. 128с.
16. Кудикіна Н.В. Ігрова діяльність молодших школярів у позаурочному навчально-виховному процесі: монографія. К.: КМПУ ім. Б.Д. Гріченка, 2003. 272с.
17. Кутіщенко В.П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій): Навч. посібник. К.: Центр учбової літератури, 2010. 128с.
18. Мамайчук І.І., Смирнова М.І. Діти з розладами поведінки: психологічна допомога. – К.: Редакції загально педагогічних газет, 2012. 120с.
19. Мамайчук И.И. Психокоррекционные технологии для детей с проблемами в развитии. СПб.: Речь, 2003. 400с.
20. Мартиненко О.А. Корекція дезадаптованої поведінки молодших школярів. Х.: Ранок, 2011. 176с.
21. Мартинюк І. Вивчення особливостей характеру молодших школярів як передумова успішного навчання. Початкова школа. №6. 2015. С.7-9.
22. Мар'яненко Л.В. Формування пізнавальної діяльності в молодших школярів. К.: Редакції загально педагогічних газет, 2014. 128с.
23. Маценко В.Ф. Індивідуальний розвиток дитини. К.: Главник, 2007. 128с.
24. Медіна Дж. Правила розвитку мозку дитини. К.: Наш формат, 2017. 320с.

25. Пеньковська Н. Сім'я формує самооцінку дитини. Дошкільне виховання. 2002. № 6. С. 16 – 19.
26. Пісоцький В.П., Горянська А.М. Психічний розвиток та формування особистості в онтогенезі. Навчальний посібник. К.: КНТ, 2019. 144с.
27. Пов'якель Н.І., Склярєнко О.М. Психологія дитячих страхів. К.: Шкільний світ, 2011. 128с.
28. Проблеми розвитку та корекція емоційної сфери молодших школярів / Упоряд. О.А. Атемасова. Х.: Ранок, 2010. 176с.
29. Психічне здоров'я дитини / Упоряд. Т.О. Гончарук. К.: Редакції загально педагогічних газет, 2003. 112с.
30. Психічний і психофізичний розвиток учня та норми навантаження / В.В. Клименко, С.І. Болтивець, І.В. Грибенко. К.: Главник, 2005. 224с.
31. Психогімнастика / Упоряд. О.А. Атемасова. Х.: Ранок, 2012. 160с.
32. Психологічний супровід школярів / Упоряд. Т. Гончаренко. К.: Ред. загальнопед. газет, 2005. 128с.
33. Психологія дитинства: Учебник / Под ред. А.А. Реана. СПб.: прайм-ЕВРОЗНАК, 2003. 368с.
34. Психологія: Підручник / Ю. Л. Трофімов, В. В. Рибалка, П. А. Гончарук та ін.; за ред. Ю. Л. Трофімова. К.: Либідь, 2000. 560с.
35. Психолого-педагогічна діагностика школярів / Упоряд. О.Л. Співак. Х.: Ранок, 2009. 160с.
36. Розвиток пізнавальних процесів дитини / Упоряд. С.Максименко, В.Маценко, О.Главник. К.: Мікрос-СВС, 2003. 112с.
37. Розвиток потенціалу можливостей учнів в умовах сучасного навчання: Монографія / За ред. С.А. Гончаренко, Л.О. Кондратенко. К.: Педагогічна думка, 2008. 200с.
38. Савчин М.В., Василенко Л.П. Вікова психологія: Навчальний посібник. К.: Академвидав, 2005. 360с.
39. Северина Л.В. Особливості розвитку і виховання дитини у 7-10 років. Х.: Торсінг, 2003. 62с.

40. Степанов О.М. Педагогічна психологія: навч. посібник / О.М. Степанов. – К.: Академвидав, 2011. – 416с.
41. Сучасні форми роботи з батьками молодших школярів / Упоряд. І.В. Васильченко. 2013.120с.
42. Тейлор К. Психологические тесты и упражнения для детей. М.: Апрель-Пресс, 2005. 224с.
43. Терещенко Л.А. Як зберегти психічне здоров'я дітей 5-7 років. К.: Ред. газет з дошк. та почат. освіти, 2012. 104с.
44. Терлецька Л.Г. Вікова психологія і психодіагностика: підручник. К.: Слово, 2013. 608с.
45. Терлецька Л.Г. Шкільна психодіагностика. Редакції загальнопедагогічних газет, 2003. 120с.
46. Туріщева Л.В. Психологічні тренінги для школярів. Х.: Основа, 2011. 124с.
47. Худик В.А. Психологическая диагностика детского развития. Методы исследования. К.: Освіта, 1992. 220с.
48. Шаповал Т.А. Що робити, якщо... Проблемне виховання. К.: Шкільний світ, 2016. 96с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета «Ознаки темпераменту»

1. Любить галас та метушню навколо себе.
2. Відчуває велику потребу в близьких людях, які могли б підтримати, заспокоїти.
3. Часто роздратований чимось.
4. Швидкі відповіді відсутні.
5. Любить роботу, яку треба робити швидко.
6. Однокласники вважають його веселим.
7. У нього часто змінюється настрій.
8. Частіше мовчить у товаристві однокласників.
9. Не наважується заговорити першим.
10. Не любить галасливих ігор.
11. Уміє довго виконувати завдання, не відволікаючись.
12. Любить похвалитися, прикрасити події.
13. Часто не може всидіти на місці.
14. Його легко засмктити.
15. Довше за інших зберігає працездатність.
16. Легко переключається з одного виду діяльності на інший.
17. Нетерплячий і незібраний.
18. Віддає перевагу копоткій роботі, яка не потребує швидких реакцій.
19. Швидко втомлюється, перестає слухати.
20. Вірить у себе, легко перносить невдачі.

Опис темпоральних особливостей особистості

1. Виконання різноманітних за змістом і способом вирішення завдань.
2. Темп роботи за неясної послідовності запитань (пов'язані із ситуацією невизначеності).
3. Темп роботи при зміні послідовності запитань.
4. Переключення уваги на новий вид діяльності.
5. Обмеженість часу роботи.
6. Одноманітність, монотонність роботи.
7. Довготривалість роботи, що вимагає значних розумових зусиль.
8. Відволікання від роботи.
9. Одночасне засвоєння нового матеріалу і повторення старого матеріалу.
10. Здатність до систематизованої роботи.

Оцінювання:

+2: Прояв рухливості нервової системи у спостережуваній ситуації виражений яскраво, завжди себе виявляє; особливість, характерна для проявів інертної нервової системи відсутня.

+1: Прояв рухливої нервової системи виражений помітно виявляє себе в більшості випадків. Протилежні особливості (інертної нервової системи) проявляються дуже рідко.

0: Прояви як рухливої, так і інертної нервової системи виражені помірно; іноді можуть спостерігатися прояви, характерні як для рухливої нервової системи, так і для інертної, але вони епізодичні.

-1: Прояви інертної нервової системи виражені помітно і проявляються в більшості випадків; прояви, характерні для рухливої нервової системи трапляються рідко.

-2: Прояв інертної нервової системи виражений яскраво, завжди себе виявляє. Протилежних особливостей немає.

Анкета «Вплив темпераменту на здатність до навчання»

1. Чи здатний займатись чимось тривалий час без перерви.
2. Чи виявляє стійкість до невдач?
3. Чи здатний працювати у несприятливій обстановці?
4. Чи відмовляється від навчання, коли з'являються забави?
5. Чи охоче виконує дії, що потребують великих зусиль.

Опис компонентів навчальної діяльності

Рівень	Назва рівня	Основна діагностична ознака
1	Відсутність навчально-пізнавального інтересу	Інтерес практично не виявляється (винятки: позитивні реакції на яскравий і кумедний матеріал)
2	Реакція на новизну	Позитивні реакції виникають тільки на новий матеріал, який стосується конкретних фактів (але не теорії)
3	Цікавість	Позитивні реакції виникають на новий теоретичний матеріал (але не способи виконання завдань)
4	Ситуативний навчальний інтерес	Виникає щодо способів виконання нового окремого одиничного завдання (але не систему завдань)
5	Стійкий навчально-пізнавальний інтерес	Виникає щодо загального способу виконання цілої системи завдань (але не виходить за межі програмного матеріалу)
6	Узагальнений навчально-пізнавальний інтерес	Виникає незалежно від зовнішніх вимог і виходить за межі матеріалу, що вивчається. Обов'язково орієнтований на загальні способи виконання завдань

Д.2. Рівні сформованості цілепокладання

Рівень	Назва рівня	Основна діагностична ознака
1	Відсутність мети	Вимога, що висувається, приймається лише частково. Беручись до роботи, швидко відволікається або поводить хаотично, не знає, що саме треба робити. Може виконувати лише найпростіші (такі, що не передбачають проміжних цілей) вимоги
2	Сприйняття практичного завдання	Сприймає та виконує тільки практичні завдання (але не теоретичні), у теоретичних завдання не орієнтується
3	Перевизначення пізнавального завдання на практичне	Сприймає пізнавальне завдання, усвідомлює його вимоги, але в процесі його виконання підмінює пізнавальне завдання практичним
4	Визначення пізнавальної мети	Визначена пізнавальна мета зберігається під час виконання навчальних дій і регулює весь процес їх виконання; чітко виконується вимога пізнавального завдання
5	Перевизначення практичного завдання на пізнавальне	Зіткнувшись із новими практичними завданнями, самостійно формулює пізнавальну мету й будує дії відповідно до неї
6	Самостійна постановка нових навчальних цілей	Самостійно формулює нові пізнавальні цілі без будь-якого стимулювання ззовні, у тому числі з боку нового практичного завдання; цілі виходять за межі вимог програми

Д.3. Рівні сформованості навчальних дій

Рівень	Назва рівня	Основна діагностична ознака
1	Відсутність навчальних дій як цілісних одиниць діяльності	Не може виконувати навчальні дії як такі, може виконувати лише окремі операції без їх внутрішнього зв'язку одна з одною або копіювати зовнішню форму дій
2	Виконання навчальних дій у співпраці з учителем	Зміст дій та їх операційний склад усвідомлюється, береться до виконання дій, але без допомоги іззовні організувати власні дії й довести до кінця не може; у співпраці з учителем працює доволі успішно
3	Неадекватне перенесення навчальних дій	Дитина самостійно застосовує засвоєний спосіб дії до виконання нового завдання, але не спроможна внести у нього навіть невеличкі зміни, щоб пристосувати його до умов конкретного завдання
4	Адекватне перенесення навчальних дій	Уміє виявити невідповідність нового завдання та засвоєного способу, намагається самостійно перебудувати відомий спосіб, але може це зробити правильно тільки з допомогою вчителя
5	Самостійна побудова навчальних дій	Виконуючи нове завдання, самостійно будує новий спосіб дії або модифікує відомий спосіб, робить це поступово, крок за кроком і наприкінці без будь-якої допомоги ззовні правильно виконує завдання
6	Узагальнення навчальних дій	Спирається на принципи побудови способів дії і виконує нове завдання «швидко», виводячи новий спосіб із цього принципу, а не з модифікації відомого окремого способу

Д.4. Рівні сформованості дій контролю

Рівень	Назва рівня	Основна діагностична ознака
1	Відсутність контролю	Навчальні дії не контролюються, не зіставляються зі схемою; допущені помилки не помічаються й не виправляються навіть стосовно багаторазово повторених дій
2	Контроль на рівні мимовільної уваги	Стосовно багаторазово повторених дій може, хоча й несистематично, несвідомо фіксувати факт розходження дій та схеми, яку мимоволі запам'ятовано; помітивши та виправивши помилку, не може обґрунтувати власні дії
3	Потенційний контроль на рівні мимовільної уваги	Під час виконання нової дії введена її схема усвідомлюється, але викликає труднощі одночасне виконання навчальних дій та їх зіставлення зі схемою.
4	Актуальний контроль на рівні довільної уваги	Безпосередньо у процесі виконання дій учень орієнтується на засвоєну ним узагальнену схему й успішно зіставляє з нею процес виконання завдання, без помилок.
5	Потенційний рефлексивний контроль	Виконуючи нове завдання, успішно застосовує до нього стару, неадекватну схему, але з допомогою вчителя виявляє неадекватність схеми.
6	Актуальний рефлексивний контроль	Виконуючи нове завдання, самостійно виявляє помилки, викликані невідповідністю схеми та нових умов завдання й самостійно корегує схему.

Д.1.5. Рівні сформованості дії оцінювання

Рівень	Назва рівня	Основна діагностична ознака
1	Відсутність оцінювання	Учень не вміє, не робить спроб і не відчуває потреби оцінювати власні дії ні самостійно, ні навіть на прохання вчителя
2	Неадекватне ретроспективне оцінювання	Учень не вміє, не робить спроб оцінювати власні дії, але відчуває потребу в отриманні оці вчителя, орієнтований на оцінки вчителя
3	Адекватне ретроспективне оцінювання	Уміє самостійно оцінити власні дії й змістовно обґрунтувати правильність або помилковість результату, зіставляючи його зі схемою
4	Неадекватне прогностичне оцінювання	Беручись за виконання нового завдання, намагається оцінити власні можливості стосовно його виконання, але при цьому враховує лише факт його знайомості чи незнайомості, але не можливість зміни відомих йому способів виконання
5	Потенційно адекватне прогностичне оцінювання	Беручись до виконання нового завдання, може з допомогою вчителя, але не самостійно, оцінити власні можливості стосовно його виконання, враховуючи можливі зміни у відомих йому способах дії
6	Актуально адекватне прогностичне оцінювання	Беручись до виконання нового завдання, може самостійно оцінити власні можливості щодо його виконання, враховуючи при цьому можливість змін відомих йому способів дії

Приклади занять, ігор для формування навчальної діяльності

Ігри -енергізатори

1. Учасники гри, стоячи в колі, по черзі називають своє ім'я. Друге коло про-водиться з повторенням імені сусіда праворуч та імені сусіда ліворуч.

2. Учасник називає себе, кидає м'ячик будь-якому члену групи, той називає своє ім'я і кидає м'яч комусь за власним вибором. Наступного разу учасник уже називає не тільки своє ім'я, а й ім'я того, кому кидає м'яча.

Ігри-оптимізатори

1. Усі гравці стають у коло. Один із гравців повертається до свого сусіда й говорить йому що-небудь хороше. Той у відповідь повинен сказати «Спасибі» й повернутися до наступного. І так доти, доки кожний з учасників не отримає компліменту.

2. Кожний учасник сам говорить про себе щось хороше.

Граючи в цю та подібні ігри, можна передавати один одному якийсь предмет, що став традиційним; це може бути сердечко, зшите з тканини, або щось подібне.

3. Виконується письмово, усім дітям роздаються аркуші паперу. Кожен обирає у групі людину, яка йому подобається. Потрібно написати про цю людину декілька слів, не вказуючи її ім'я. Усі по черзі читають свою характеристику, а решта має визначити, кого вона стосується.

4. Для кожної дитини вигадують нове ім'я, яке починається з першої літери її справжнього імені. Наприклад, Леся - ласкава.

Ігри, спрямовані на розвиток довільності та саморегуляції

Щоб уважність учнів була найвищою, а дії були найактивнішими впродовж усього уроку, вчителю слід якомога частіше перевіряти уважність із метою встановлення зворотного зв'язку. Це можуть бути

запитання типу: «Хто мене почув -покажіть великий палець», «Хто зрозумів завдання - плесніть у долоні» та ін. Подібними запитаннями можна не тільки перевірити уважність, а й домогтися від учнів зосередженості перед виконанням нового завдання.

Для розвитку вміння діяти, точно дотримуючись інструкції, організовано та зосереджено працювати, необхідно, пропонуючи дитині завдання, пройти 4 етапи:

- 1) дитина, прослухавши інструкцію, повторює її вголос перед початком роботи;
- 2) мовчки дотримується вказівок;
- 3) сама командує за готовою інструкцією;
- 4) самостійно складає завдання за інструкцією.

Дуже важливо розвивати вміння дітей працювати у визначеному темпі. Для цього корисно обмежувати час виконання завдань і засікати час, необхідний для роботи дітям, заохочуючи здатність швидко й зосереджено працювати.

Графічні диктанти

> Ці завдання спрямовані на формування вміння працювати відповідно до інструкції педагога, а також сприяють розвитку довільності.

Побудова фігури здійснюється учнями (під керівництвом педагога) у спеціальному зошиті в клітинку. Робота виконується фронтально. Під час диктування роблять довгі паузи, щоб дитина встигала провести лінію. Інструкцію дають тільки один раз. Завдання ускладнюється шляхом збільшення кількості ліній, що сприймає дитина за один раз.

1. Інструкція. Зараз ми з вами пограємо у гру «Чарівний олівець». Якщо ви будете уважно мене слухати, то, коли закінчимо малювати, у нас у зошиті з'явиться знайоме нам зображення. Я буду казати, в який бік і на скільки клітинок провести лінію. Проводьте тільки ті лінії, які я

буду диктувати. Кожну нову лінію починайте там, де закінчилася попередня, не відриваючи олівця від паперу. Отже, почнемо. Поставте точку у нижньому лівому куті клітинки, на точку поставте олівець. Увага! Пересувайте олівець: ...

2. Обирається графічний образ, а інструкція записується на дошці так: $3-1 \rightarrow$; $5 + 2 \downarrow$; $2 + 3 \uparrow$ іт. ін.,

де результат математичної дії показує, на скільки клітинок слід провести лінію, а стрілочка - її напрямок.

Зашифроване послання

Вправа розвиває здатність дітей працювати за вербальною та зоровою інструкціями.

Робота виконується фронтально. Інструкція може бути запропонована дітям або усно, або як команди, що записані на дошці чи картках (наприклад: 1,5; 1,7 або А6; Б3).

Діти працюють у звичайних зошитах у клітинку. На аркуші креслять квадрат із стороною 10 клітинок. Будь-які дві суміжні сторони є осями координат.

Інструкція. Сьогодні ми спробуємо приготувати один одному подарунки. А дарувати ви будете хустинки, які самі вишиєте хрестиком. Я буду називати вам місце (координату) кожного хрестика, а ви маєте його там поставити. І так до кінця роботи. Якщо ви будете уважно мене слухати, то, коли закінчите працювати, побачите, що на вишитій хустинці хтось або щось з'явилося.

Щоб не плутатися, слід одразу домовитися з дітьми про те, що для правильного знаходження місця хрестика першу координату слід відкладати на правому або лівому боці квадрата, а другу - на нижньому або верхньому боці; й у клітинці, що знаходиться у місці перетинання ліній, які йдуть від заданих координат, поставити хрестик.

**КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Я, Кудас Аліна Сергіївна, учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

– дотримуватися:

- вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
- принципів та правил академічної доброчесності;
- нульової толерантності до академічного плагіату;
- моральних норм та правил етичної поведінки;
- толерантного ставлення до інших;
- дотримуватися високого рівня культури спілкування;

– надавати згоду на:

- безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
- оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
- використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;

– самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;

– надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;

– не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;

– своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;

– не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;

– підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;

– поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;

– не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;

– відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;

– запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;

– не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;

– не підроблювати документи;

– не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;

– не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки ;

– не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;

– не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;

– не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;

– не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;

– не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

10.11.2020

(дата)

(підпис)

Кудас А. С.

(ім'я, прізвище)